

„BIG BANGUL” KANTIAN DE LA „SF. SAVA” – MOMENT DE ÎNCEPUT AL FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI MODERNE

CONSTANTIN STROE*

THE KANTIAN “BIG BANG” AT „SF. SAVA” – STARTING MOMENT OF THE
MODERN ROMANIAN PHILOSOPHY

ABSTRACT: The study's author supports the idea – also promoted by Mircea Vulcănescu – that nearly all the philosophy professors at Sf. Sava, who formed the foundational nucleus for education and philosophy in the Romanian language (notably the founder Gheorghe Lazăr and his followers Eufrosin Poteca, August Treboniu Laurian, and Ion Zalomit), exhibited a strong interest in and admiration for Kant's philosophy, particularly his ethics. They found in Kant's ethical ideas many useful principles for achieving their ideals of political, national, cultural, and social emancipation. Most of them embraced Kantian ethics, as they apparently disliked the speculative aspects of critical philosophy, which was widely discussed and often contested. Instead, they preferred Kant's moral philosophy for its sense of certainty, seeing it as better suited for educating the youth of the Principalities. They believed, and firmly advocated, that the country needed individuals of upright character more than scientists – a sentiment that remains relevant to this day.

KEYWORDS: moral; ethics; moral education; duty; categorical imperative; Kantian criticism; Gheorghe Lazăr; Eufrosin Poteca; Aug. Treboniu Laurian; Ion Zalomit.

Procesul de formare și cristalizare a filosofiei moderne în cultura noastră națională are drept caracteristică esențială abandonarea aristotelismului și a platonismului grec antic – reluat și amplificat sub forma neoaristotelismului și a neoplatonismului de către gânditorii medievali – , care erau concepții de căpătâi în Academii domnești (cea de la Iași, înființată de Vasile Lupu, și cea de la București, înființată de Matei Basarab) de limbă și cultură greacă și adoptarea, în locul lor, a celor mai noi sisteme filosofice, ce promovau spiritul modern, venite la noi, de data aceasta, nu din Răsărit, ci din Apus.

Dintre acestea, cel mai cunoscut la noi s-a dovedit a fi sistemul filosofic al lui Immanuel Kant. După opinia mea, faptul se explică prin schimbarea petrecută în „școlirea” tinerilor români, care nu mai mergeau la Stambul (D. Cantemir), Lvov și Kiev (croniciarii) etc., ci în capitalele apusene: Paris, Roma, Berlin, Viena, Budapesta – în universitățile cărora filosofia lui Kant era de ultimă oră. La doar două decenii de la moartea sa, Kant era încă actual, iar ideile lui suscitau un interes din ce în ce mai mare. Acest interes îl găsim și la cei care erau chemați să reorganizeze învățământul românesc.

* Universitatea Ecologică din București

Un prim exemplu îl constituie **GHEORGHE LAZĂR**, care în 24 martie 1818, este solicitat de domnitorul Ioan Vodă Caragea să înființeze școala românească în limba națională, numindu-l dascăl al ei. Abia în 1832–1833, sub guvernoratul lui Pavel Kiseleff această școală se va numi Colegiul Național „Sf. Sava”. În calitatea sa de întâiul profesor al celei dintâi școli superioare cu limba de predare românească, Gheorghe Lazăr s-a impus și ca „spiritus rector” al ei, imprimând ca dimensiune esențială a studiilor umaniste de aici viziunea kantiană asupra lumii și a omului, introducând în programul acesteia logica și metafizica de sorginte kantiană. Drept dovadă stă mărturia lui Heliade-Rădulescu, potrivit căruia Lazăr predă la „Sf. Sava” din București filosofia după Kant.

Ce semnificație și însemnătate a avut acest fapt aflăm dintr-o evaluare făcută de C. Micu: „Punând mare preț pe Kant”, Gheorghe Lazăr „a trasat filosofiei românești o linie de conduită, a indicat punctul de unde trebuie pornit, scutind astfel o cultură tânără de tatonări inutile și de rătăcirii penibile”.¹ În aceeași direcție se pronunță și Gheorghe Poalelungi, care scrie că „Lazăr profesa filosofia kantiană și etica lui superioară mai pe larg și o adoptă nevoilor românești de redeșteptare a conștiinței naționale și de educare morală, prin insuflarea generațiilor viitoare a unui ideal etico-social, opunând-o materialismului dominant al școlii grecești din timpul lui”.²

Despre acest context al evidențierii nucleului de început al filosofiei românești a vorbit și Mircea Vulcănescu, care preciza că „[î]n filosofie, întâlnim influența kantiană mai întâi în cadrul acelei fermentații spirituale iscate în jurul Colegiului național de la Sfântul Sava, unde Gheorghe Lazăr (1821) și Eufrosin Poteca (1829) tâlmăcesc cei dintâi, ascultătorilor, pe românește, și primul chiar după texte, se pare, al doilea, după cursul lui Heinecke [...] firul ideilor lui Kant. Ei stârnesc preocuparea urmașilor lor: Laurian (1847), [Zalomit (1848), adăugirea noastră, C. S.], Bărnăuțiu (1859) și Cipariu (1861), traducători ai kantianului Krug, și ale căror concepții proprii înfloresc pe lujerul ideilor kantiene, prezentate uneori cu o impresionantă maturitate de expresie”.³

În ipostaza sa de inițiator al unui nou proiect de învățământ superior românesc, inginerul hotarnic Gheorghe Lazăr, fără a fi *stricto sensu* un filosof, a reușit să deschidă și să impună un drum care va fi urmat de mulți alții. Cum arăta C. Micu, „[p]e drumul pe care el l-a deschis au pășit de atunci, rând pe rând cugetătorii noștri cei mai de seamă, mai întâi modest și simplu, sub forma primelor schițe și a primelor încercări așa cum le întâlnim la un șir de dascăli și învățați [...]”⁴. Printre aceștia se numără și cei care i-au urmat la catedră: Eufrosin Poteca, August Treboniu Laurian, Ion Zalomit. Aproape toți aceștia au manifestat interes și admirație pentru filosofia *practică* a lui Kant, în ea găsind numeroase teze utile pentru realizarea idealurilor politice și de emancipare națională și socială a vremii. Aproape toți s-au raliat *eticii* kantiene, în condițiile în care latura speculativă a filosofiei criticiste kantiene era mult discutată și contestată în epocă.⁵

Ca ajutor al lui Gh. Lazăr, unul dintre cei care i-au continuat acestuia direcția este **EUFROSIN POTECA**, cel care va fi reținut de posteritate ca primul profesor de filosofie din școlile românești. După ce timp de doi ani (1818–1820) este pus de Lazăr să predea

geografia în limba română la „Sf. Sava”, și după ce, în urma obținerii unei burse a Eforiei, își desăvârșește studiile filosofice la Universitatea din Pisa și apoi la cea din Paris, a predat filosofia la aceeași instituție de învățământ până spre sfârșitul deceniului trei al secolului al XIX-lea.

Profesorul Eufrosin Poteca era încredințat că trebuie să predea filosofia ca pe o disciplină de sine stătătoare, *cu deschidere către viața practică*, în care aceasta din urmă își află cel mai sigur îndreptar. „În această privință – scria C. Rădulescu-Motru – este bine să nu se evite marea idee pe care și-o făcea Eufrosin Poteca despre rolul pe care îl are filosofia în îndreptarea moravurilor țării noastre”.⁶ În predarea filosofiei în maniera amintită, Eufrosin Poteca se folosește de scrierile filosofului iluminist german Johann Gottlieb Heineccius, dintre care a și „tălmăcit” în limba română *Elementa philosophiae rationalis et moralis* (Amsterdam, 1729), cu titlul *Filosofia cuvântului și a năravurilor, adică Logica și Ithica elementare cărora se pune înainte Istoria filosoficească*.

După opinia lui Eufrosin Poteca, *Elementurile* lui Heineccius erau de cea mai mare trebuință pentru țară în vremea aceea. „Deci, dar, acum la noi, după stare și după vreme, altă sistimă filosofică nu putea să fie așa potrivită și folositoare ca *Elementurile filosofiei* lui Enekkie [Heineccius, n. m. – C. S.]⁷: logica (filosofia cuvântului, care are în centru *Logos*-ul și etica), filosofia moravurilor, care are în centru *Etos*-ul, prefațate de o istorie a filosofiei „unde se arată ideile și dogmele, atât celor vechi cât și ale celor noi filosofi, ca lesne să priceapă cineva unde era acea și unde sunt acestea. Și cu adevărat cum ar putea cineva să filosofască drept neștiind nici cum au filosofat cei vechi, nici cât au dogmatizat?”⁸

Observăm, așadar, că opțiunea lui Eufrosin Poteca pentru traducerea și adaptarea lucrării iluministului german nu a fost aleatorie; aceasta îi oferea un cadru didactic adecvat de evaluare a concepțiilor filosofice. Așa se explică și aprecierea înaltă de care se bucură din partea lui filosofia critică a lui Imm. Kant.

Filosofia critică rămâne într-aceea ce se dă din conștiință, se silește să afle prin analiză, nu al ideilor ci al puterilor sufletești, începuturile statornice ale cunoștinței, să hotărască întrebuițarea lor și să numere toate puterile cunoscătoare după felu. Aceasta înalță mintea omenească, dar și o ține în hotară prin măsurarea puterilor.⁹

Remarcăm la Eufrosin Poteca interesul pentru studierea eticii („Filosofiei moralnice”) în detrimentul științelor naturii și chiar al celorlalte părți ale filosofiei. În acest sens, el face precizarea că:

[P]re acele științe care cearcă numai trupurile și organizarea lor, în cătățime și felurime, le numesc științe fizice, adică naturalnice, precum iaste Matematica, Fisica, [C]himia, Istoria Naturalnică, Astronomia, Geografia, acestea toate sunt bune și de mare trebuință la soțietate. Dar însă, mi se pare, că de nu așa neîncetată trebuință ca *Filosofia moralnică*, care alegându-mi eu sunt osârdnic a o învăța la tinerimea Patriei mele, spre fericirea de obște, împlinirea datoriei mele și spre slava lui Dumnezeu.¹⁰

Propensiunea lui pentru etică se explică prin încredințarea sa vădită că, deși „zicând filosofie, înțeleg cu deosebire Metafisica, Logica și Ithica”, dintre acestea mai ales etica privește „partea cea mai bună a omului, adică puterea înțelegerii, îndreptarea vorei și

lucrarea dreptății spre fericirea omeneirii pe pământ și spre nădejdea vieții cei pururi fiitoare”.¹¹ După părerea lui, *filosofia moralnică* (etica) este singura parte a filosofiei care vizează ființa omenească în integralitatea ei („toată firea minții omenești”). Mai mult, ea este aceea care are în vedere binele, răul („bunătățile și răutățile”), caracterul („haracterii”, cu patimile și înclinările sale), datoria, conștiința de sine ș.a., oferind posibilitatea educației morale, adică trecerea din planul teoriei etice în cel al practicii morale. Căci cunoașterea atât a binelui, cât și a răului este necesară pentru „tot ce să pricinuieste omului spre bunele obiceiuri”, pentru „buna povățuire de la tinerețe până la bătrânețe”. Toate acestea, fiind de trebuință grabnică și neîncetată pe tot parcursul existenței omului (văzut de el ca o ființă perfectibilă), sunt apanajul *filosofiei moralnice*.

Acesta este considerentul major pentru care el consideră că *filosofia moralnică* este știința cea mai bună dintre toate științele. Iar pentru realitățile românești ea era nu numai cea mai bună, dar și cea mai necesară, întrucât aici erau de trebuință nu atât savanți – de tipul inginerilor hotarnici, cât, mai degrabă, oameni de caracter. Or, pe urmele lui Kant, Poteca susținea că etica este disciplina prin excelență care contribuie la formarea caracterelor (a oamenilor de caracter). Morala pe care el o promovează în rândul tineretului studios și nu numai este una a altruismului, a deschiderii către ceilalți semeni, conform principiului că „iubind pe aproapele ca pe sine” înfăptuim „dreptatea de cătră fiecare cătră aproapele său”. Căci, în viziunea lui, toți oamenii sunt frați pentru că toți sunt „fii ai unui Tată ceresc, care este prea bunul Dumnezeu”.¹² În acest context ideatic, Eufrosin Poteca vorbește și de *legea pozitivă a filosofiei moralnice*, care este o poruncă ce amintește în mod clar, fără echivoc, de imperativul etic kantian: „[...] poartă-te la toate după vrednicia cuvântului, încât nu numai faptele tale, ci și dogmele voirilor tale să se poată potrivi la toți ca o lege”.¹³

Atât prin activitatea didactică de predare a filosofiei, cât și prin traduceri în limba română din opere ale diverșilor filosofi, Eufrosin Poteca se impune și ca unul dintre primii gânditori români care au contribuit la crearea unui vocabular filosofic românesc.

Un alt continuator al direcției preconizate de Gh. Lazăr este **AUGUST TREBONIU LAURIAN**, dascăl și el la Colegiul Național „Sf. Sava”, unde a predat „nobila disciplină” între anii 1842 și 1848. Și el, ca și Eufrosin Poteca, se folosește în predarea filosofiei de manuale populare în propria sa traducere. În acest scop, el alege două manuale: unul aparținându-i lui A. Delavigne, iar celălalt, lui W. T. Krug. Traducerile acestora le-a tipărit în 1846 (*Manual de filosofie lucrat după programa Universității de la Paris din 1840, de A. Delavigne*) și 1847 (*Manual de filosofie de W. Krug*).¹⁴ Al doilea era de o oarecare inspirație kantiană, autorul lui fiind un eclectic și vulgarizator al lui Kant care a ocupat pentru scurtă vreme un post de profesor la catedra de Logică și Metafizică a Universității din Königsberg. Deși considerat de mulți discipol al lui Kant, Krug a negat lucrul acesta.¹⁵ Dar nu aceste două manuale au dat măsura viziunii filosofice a lui August Treboniu Laurian, ci trei mici discursuri festive rostite de el la Colegiul Național „Sf. Sava”, cu prilejul deschiderii (1842, 1846) sau închiderii cursurilor (1845). Din fiecare dintre ele transpar teme ale filosofiei, fațete ale ei, metode de care se folosește, precum și funcțiile și rostul ei în raport cu omul și lumea.

August Treboniu Laurian consideră că „datoria și locul nostru cel dintâi” este a supune investigației „principiul acela, carele în limba noastră îl numim *minte* sau *suflet*, sau și *anima* în înțeles filosofic”.¹⁶ În această cercetare, un rol de prim ordin îl are psihologia, fiind considerată de el ca „partea intelectuală a Antropologiei”, aceasta din urmă având numeroase și strânse legături cu psihologia, fără însă a se identifica și confunda cu ea. De altfel, el este tranșant în această privință, făcând precizarea că „Psihologia empirică nu e Filosofie, ci Propedeutică, poarta prin care trebuie să intrăm ca să venim la filosofie”¹⁷, iar în această ipostază ea este doar „mergătorul înainte al filosofiei în cercetarea facultăților sufletului nostru în vederea cunoașterii pe noi înșine”.

În ceea ce privește poziția filosofiei față de celelalte științe, remarcăm că punctul de vedere al lui Treboniu Laurian este cu preponderență pozitivist, fără însă a anula cu totul speculația rațională. În acest sens, el este un susținător al ideii că filosofia – în toate dimensiunile ei: de la ontologie la etică și antropologie – nu poate exista și mai ales nu poate fi comprehensibilă fără cunoștințele furnizate de celelalte științe, fie cele despre natură (enumerare de el astfel: cosmografie, fizică, chimie, mineralogie, geologie, organologie generală, fitologie – organologia vegetală, zoologie – organologia animală), fie cele despre om: antropologia, fiziologia, psihologia. Precizarea lui întărește cele spuse mai sus: „Acestea sunt treptele pe care am trebui să ne înălțăm la înaltul edificiu al filosofiei: I, Mecanismul naturii; II, Organismul Naturii; III, Vitalismul; IV, Animismul; V, Mentalismul”.¹⁸ Deși vedea acest ansamblu de cunoștințe oferit de științele naturii și de cele ale omului și societății, ca extrem de necesar, totuși el era de părere că acesta nu este și benefic pentru înțelegerea filosofiei, deoarece ar putea genera confuzii. De aceea, consideră el, este mai mult decât necesară o „despărțire între dânsule și între filosofie, dar numai cu ținerea șirului”.¹⁹

Nu numai atât, ci chiar înăuntrul filosofiei trebuie, potrivit lui A. T. Laurian, ținut un anumit „șir”. În acest sens, el sesizează că unii dintre contemporanii săi militau pentru trecerea în avangarda disciplinelor filosofice pe cele ce alcătuiau ceea ce este cunoscut ca rațiunea practică a filosofiei: filosofia moralei (*etica*) și filosofia dreptului (*noemica*), în detrimentul celor fundamentale, pur teoretice – *metafizica*, *gnoseologia* și *logica*. Or, el respinge un asemenea criteriu de a „rostui” disciplinele filosofice „după folosul care-l aduc ele”: „S-a introdus moda mai vârtos în științele pragmatice, a le lăuda în fruntea tractatului pentru folosul pe care-l aduc ele; noi după ce v-am spus pe scurt obiectul filosofiei, a vi o recomanda după folosul ce putem aștepta de la dânsa, socotim că e lucru fără cuviință, și credem că în loc d-a o învăța printr-aceasta numai o am degrada”.²⁰

Cum arătam în alt studiu²¹, A. T. Laurian atrage atenția asupra faptului că filosofia trebuie păstrată în calitatea ei originară de „cunoaștere de dragul cunoașterii” și nu pentru un folos oarecare. Dacă am aprecia-o „după folosul ce-l putem aștepta de la dânsa”, am vulgariza-o, am degrada-o, crede el. De aceea el își exprimă preferința pentru filosofia teoretică fundamentală și se pronunță în favoarea acesteia, căreia, de altfel, îi identifică și câteva dintre „urmările mântuitoare pentru omenime”. A. T. Laurian cere deci ca filosofia să fie apreciată și prețuită nu doar pentru un eventual folos material, nu doar pentru avantajele pe care le-ar putea aduce în calitate de „servă”

angajată la „dereticarea” cugetării, nu doar pentru „iluminarea minții omenești, spre împăcarea omului cu sine și cu lumea”²², ci și pentru ceea ce reprezintă ea în sinele ei, ca știință. Menționăm în acest context și faptul că A. T. Laurian atrage atenția asupra faptului că filosofia, dacă nu este „bine filosofată”, „smintește”, întrucât îi poate abate pe oameni de la calea prescrisă de mintea cea sănătoasă. Exemplul evocat de el este momentul sofisților, care a arătat „fața rea și neagră” a filosofiei; sofisții au „schimonosit” filosofia, în ea nemaigăsindu-și locul adevărul, binele, frumosul, ci doar facilul și falsitatea. Pentru o astfel de imagine distorsionată de sofisți, oamenilor a început să le fie frică de filosofie, să o evite și chiar să o urască. Or, susține Laurian, în înțelesul ei original de iubire de înțelepciune, filosofia nu poate să provoace decât tot iubire: de cunoaștere (adevăr), de virtute (bine) și de Dumnezeu.

De altfel, aria preocupărilor filosofiei ar fi, după opinia lui, generată de eflorescența de interogații referitoare la valorile fundamentale: adevărul, binele, frumosul. După cum se vede, prin valoarea *binelui* și prin tot ceea ce decurge din înfăptuirea ei, în această sferă de preocupări este inclusă și problematica moralei, pe temeiul faptului că morala nu poate lipsi fără a fi alterată împlinirea înțelepciunii și nici finalitatea practică a filosofiei ca atare. Pentru că întotdeauna, spune Laurian, filosofia presupune aplecarea ei la trebuințele noastre, fie ca indivizi, luați fiecare în parte, fie ca indivizi luați laolaltă, integrați într-o comunitate. Astfel, arată el, asimilarea filosofiei presupune „să o învățăm pe temeiul neclintit al experienței, începând a ne examina întâi puterea noastră cu toate facultățile și legile ei, și după aceasta a o întrebuința spre cercetarea întrebărilor pe care ni le pune ea, a căta răspunsurile care ni se cuvine a i le da împreună cu răspunsurile ce i le-au dat alții care au filosofat mai înainte de noi”.²³ Crezul său era că filosofia nu se învață de la alții și nici din cărți, ci doar prin exercițiul însuși al filosofării, conform postulatului prezent în Antichitatea greacă la Socrate: „să filosofăm învățând filosofia”.²⁴ Pe cale de consecință, „[i]nvățătorul de filosofie nu poate fi purtător pre cale, ci arătător de cale”, ceea ce în termeni actuali s-ar traduce astfel: profesorul de filosofie nu trebuie să-i dea învățăcelului de-a gata sensurile și semnificațiile, pe scurt, înțelesurile ideilor filosofice, ci el doar trebuie să-i indice calea spre a ajunge la ele. Cu alte cuvinte, profesorul nu îi oferă cunoașterea, ci îi arată ce și cum trebuie să facă pentru a o obține.

Ca în întreaga sa viziune filosofică, și în domeniul moralei August Treboniu Laurian se află sub influența criticismului kantian. Prin urmare, concepția sa etică este raționalistă prin excelență, el punând accent pe „dignitatea omului ca ființă înzestrată cu rațiune”.²⁵ Pe urmele lui Kant, subscrie la teza acestuia că moralitatea nu este posibilă în absența a două condiții: raționalitatea și libertatea. Acestea sunt îndeplinite doar de om, el fiind singura ființă „deodată și rațională ca să-și poată propune scopul și liberă ca să-l poată utiliza”; „altă ființă nu poate să-și propuiască un scop decât cea prevăzută de rațiune, și alta nu poate să-l realizeze decât cea prevăzută de libertate”.²⁶ Într-o astfel de viziune el susține că moralitatea și legalitatea sunt elemente definitorii pentru ființa umană, care apar doar atunci când „preceptele filosofice vor domni în minte și purtarea fiecăruia”.²⁷

Filosofia pe care el își propune să o transmită tineretului studios românesc era aceea care să-l ajute pe acesta să ajungă la adevăr și să-i deschidă calea spre atingerea

virtuții, adică acea care „ne face să fim, în adevăr, ceea ce suntem, *oameni*”²⁸. Așadar, convingerea lui Laurian era că filosofia este un instrument teoretic capabil să ne formeze ca oameni. El vede filosofia nu numai ca pe o teorie capabilă să ofere o explicație lumii și omului, ci și ca pe o știință normativă care are competența să ne dea „deslușiri în aceste ținuturi ale cunoștinței” și, deopotrivă, în acelea ale „lucrării” (acțiunii). În această perspectivă, filosofia este chemată să realizeze armonia dintre rațiunea teoretică și cea practică, în sensul că:

[C]e propune știința în teorie să se arate în toată maiestatea lor și în fapte; luminarea adevărului în cugetare, tot astfel să lumineze și în purtare; virtutea ce domnește în minte să domnească și în lucrare; frumusețea strălucitoare în idee să strălucească și în viață.²⁹

Numai astfel devine inteligibil punctul lui de vedere, de inspirație kantiană, cu privire la raportul dintre rațiunea teoretică și rațiunea practică, precizat în felul următor:

Însă meritul cel mare al lui Kant, ca și al lui Socrate, este deșteptarea atenției asupra laturii practice a vieții, asupra moralei, și recunoștința *primatului rațiunii practice pe lângă formele cele rigide ale rațiunii teoretice*, pentru că a lucra moral e o poruncă absolută, dar a-și câștiga cunoștințe și a le lăți, e numai o poruncă relativă a rațiunii, și, prin urmare, pentru că înțelepciunea practică care se arată în exercițiul virtuții este scopul suprem al vieții.³⁰

Deși influențat de Kant, A. T. Laurian, s-a spus, a avut și rezerve față de concepția acestuia, manifestând „o anumită independență de gândire în filosofie”³¹ care i-a permis „să afirme un punct de vedere propriu într-o serie de probleme”.³²

Cel mai titrat kantian din pleiada profesorilor de la „Sf. Sava” este **ION ZALOMIT**, pentru considerentul că a obținut un doctorat în filosofie în Germania, cu o teză având ca temă *Principiile și meritul filosofiei lui Kant* (susținută și publicată în 1848). Prin aceasta el se înscrie în continuitatea aceluia climat de promovare a spiritului filosofiei kantiene în școala de la „Sf. Sava”, inaugurat de Gh. Lazăr și continuat de Eufrosin Poteca și de August Treboniu Laurian.

Teza sa de doctorat vădește admirație față de cultura germană, în particular, față de filosofia ei reprezentată „de numeroasele genii” și, mai ales, de cel pe care Zalomit îl situează „pe primul loc” pentru meritul de a fi „impulsionat filosofia modernă”: Immanuel Kant. Mă voi opri aici asupra considerațiilor sale referitoare la filosofia practică.

După Ion Zalomit, filosofia morală, ca parte a filosofiei practice, e posibilă doar dacă omul se îndepărtează de simpla speculație, urmărind astfel stabilirea de principii practice. „În acest fel, scria el, omul înțelept și-a croit drum de la simpla speculație la filosofia practică. El a măsurat întregul câmp al rațiunii umane. Căutând numai adevărul, el a ajuns la ceea ce constituie și trebuie să constituie principiul moral. Astfel filosofia teoretică și cea practică, ce până aici își pierduseră legăturile interioare, au sfârșit prin a forma o unitate. De unde rezultă nu doar unitatea științelor naturii, ci mai mult, cea a rațiunii noastre. Facultățile spiritului, care până atunci fuseseră stârnite unele împotriva altora, încep să se reconcilieze cu ele însele.”³³

Spirit metodic, Ion Zalomit, pornește în argumentarea tezei de mai sus de la înțelesul termenilor cu care operează Kant: „Numim practic, precizează el, tot ceea ce este

posibil prin libertate. Rațiunea este numită *practică* atunci când acționează conform legilor libertății³⁴, prezentând modul în care Kant face trecerea de la domeniul rațiunii pure la cel al rațiunii practice, care ne prescrie principii de viață:

Marele scop la care ajunge deci speculația rațiunii în folosirea transcendențială, vizează trei obiecte: libertatea voinței, nemurirea sufletului și existența lui Dumnezeu. Aceste trei lucruri nu ne sunt deloc necesare *în știință*, dar cu toate acestea ele ne sunt prescrise de rațiunea noastră. Valoarea lor privește exclusiv practica [...] Legile pur practice sunt acelea al căror scop este prescris *a priori* de rațiune și care comandă nu în manieră ipotetică în conformitate cu rațiunea empirică, ci în manieră absolută. De acest fel sunt legile morale, care țin, în consecință, de folosirea practică a rațiunii și care permit un canon. Orice aparat al rațiunii se raportează deci într-adevăr la aceste trei probleme. Însă acestea au la rândul lor un scop mai îndepărtat, acela de a ști ce trebuie făcut dacă voința e liberă, dacă există un Dumnezeu și un viitor. Cum aceasta privește viața noastră, prin raportare la scopul său suprem, rezultă de aici că ultimul scop al naturii, care în înțelepciunea sa are grijă de noi în constituirea rațiunii noastre, se raportează exclusiv la *morală*.³⁵

La fel procedează Zalomit și cu prezentarea legii morale la Kant – imperativul categoric –, prilej cu care îi pune în evidență fundamentele. Voința liberă și autonomă, capabilă să-și dea sieși legi, este, în viziunea lui Kant, „independentă de impulsurile ce vin de la simțuri”. Prin urmare, spune Zalomit, nu numai ceea ce ne atrage, ceea ce trezește mai întâi simțurile noastre, ne pune în mișcare, ci mai există o facultate capabilă să se impună „asupra facultății noastre senzitive, prin reprezentări a ceea ce este util și vătămător pe termen lung. Aceste reprezentări a ceea ce este bun sau rău decurg din rațiunea noastră”.³⁶ În virtutea aceluiași fapt că rațiunea este aptă să-și dea sieși legi tot atât de universale și necesare ca legile care guvernează natura, Ion Zalomit afirmă în spirit kantian că și legile date de rațiune sunt legi obiective, ale libertății, având ca specific faptul că ne prescriu *ce trebuie să facem*. Tocmai prin acest imperativ (că e „musai” să facem), legile rațiunii diferă de cele fizice (ale naturii), care enunță doar *ceea ce are loc*. Meritul lui Kant, crede Zalomit, este acela că postulează că libertatea practică poate fi demonstrată de experiență. Acesta este punctul de plecare al lui Zalomit în explicitarea viziunii kantiene asupra moralei, ca derivând dintr-o rațiune pură care, devenind practică, „îi dă omului legea universală pe care noi o numim legea morală. [...] Legea morală nu exprimă altceva decât această autonomie a rațiunii pure și practice, adică a libertății”.³⁷ Urmând legea morală, voința este privită ca independentă și liberă de orice condiție empirică în calitate de voință pură, determinată de simpla formă a legii. Această voință este chiar condiția formală supremă a tuturor maximelor subiective, care asigură ca aceste maxime să fie în armonie cu supremele legi practice.³⁸

Specificul legilor practice este dat de faptul că ele cuprind principii „care se raportează nu la materia unui principiu practic, ci la forma care determină voința. Căci materia unui principiu practic este un obiect al voinței”, iar dacă acesta din urmă ar fi determinant, atunci „regula voinței ar fi supusă unei condiții empirice și n-ar putea fi o lege practică”.³⁹ Astfel, „legii practice nu-i mai rămâne nimic în afară de simpla formă a unei legislații universale”.⁴⁰ Această lege constitutivă a rațiunii pure și practice este celebrul imperativ categoric: „*acționează astfel încât maxima subiectivă a voinței tale*

să poată servi oriunde și oricând drept principiu al legiurii universale.” „[S]tă în puterea oricui să satisfacă preceptul categoric al moralei, ceea ce orice om adesea n-ar putea face prin raportare la concepte empirice.”⁴¹

Ion Zalomit a fost cel mai atașat de filosofia lui Kant dintre toți cei care au predat cursuri de filosofie la Colegiul Național „Sf. Sava” din București între 1818 și 1848, dar aceasta nu l-a împiedicat să formuleze obiecții și să manifeste anumite rezerve față de unele dintre ideile acestuia. Dumitru Isac spune despre Ion Zalomit că „este unul dintre primii gânditori raționaliști români care au apreciat valoarea criticismului kantian și care au pus totodată în lumină unele dintre limitele filosofului de la Königsberg”.⁴²

NOTE

¹ C. Micu, „Influența lui Kant asupra filosofiei românești”, în Ion Zalomit, *Principiile și meritele filosofiei lui Kant*, trad. din limba franceză de Maria Michiduță, ed. critică, text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Adrian Michiduță, Craiova, Editura Sim Art, 2008, p. 193.

² Gheorghe Poalelungi, „Filosofia românească și influența germană”, în Ion Zalomit, *Principiile și meritele filosofiei lui Kant*, p. 123.

³ Mircea Vulcănescu, „Etica lui Kant”, în Mircea Vulcănescu, *Pentru o nouă spiritualitate filosofică. Dimensiunea românească a existenței*, vol. I, Cuvânt înainte de C. Noica, București, Editura Eminescu, 1996, p. 189.

⁴ C. Micu, „Influența lui Kant ...”, pp. 193–194.

⁵ Am abordat aceste aspecte în: Constantin Stroe, „Idei etice kantiene vehiculate de profesorii de filosofie de la «Sf. Sava» în perioada pașoptistă”, *Revista de filosofie*, tomul LXIII, nr. 1, ianuarie–februarie, 2016.

⁶ C. Rădulescu-Motru, „Învățământul filosofic în România”, *Convorbiri literare*, an 64, nr. 1, ianuarie 1931, p. 23–24.

⁷ Eufrosin Poteca, „Cuvântare la deschiderea Lecțiilor de Filosofie de la Școala «Sfântul Sava»”, în Eufrosin Poteca, *Scrieri filosofice*, ed. critică, text stabilit, studiu introductiv, note și bibliografie de Adrian Michiduță, Craiova, Editura Aiud Printed, 2008, pp. 134–135.

⁸ *Ibidem*, p. 135.

⁹ Eufrosin Poteca, *Scrieri filosofice*, pp. 272–273.

¹⁰ *Ibidem*, p. 134.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 141.

¹³ *Ibidem*, pp. 140–141.

¹⁴ Vezi Gh. Adamescu, *Primii profesori de filosofie ai școlii de la Sf. Sava. Conferință ținută la Liceul Sf. Sava în ziua de 5 decembrie 1926 cu prilejul serbării patronului*, extras din *Revista Generală a Învățământului*, București, Tipografia Ion C. Văcărescu, 1927, p. 13.

¹⁵ *Ibidem*, p. 15.

¹⁶ August Treboniu Laurian, „Discurs la deschiderea cursului de filosofie”, în Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, *August Treboniu Laurian. Viața și activitatea, Anexă*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 275.

¹⁷ *Ibidem*, p. 276.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ August Treboniu Laurian, „Discurs la deschiderea cursului de filosofie”, în Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, *August Treboniu Laurian ...*, p. 281.

²¹ Vezi Constantin Stroe, *Rostiri etice în filosofia românească. Studii de istorie a reflecției morale românești*, vol. II, București, Editura Ars Docendi, 2017, p. 101.

- ²² August Treboniu Laurian, „Discurs la deschiderea cursului de filosofie”, în Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, *August Treboniu Laurian ...*, p. 281.
- ²³ August Treboniu Laurian, „Discurs la deschiderea cursului de filosofie”, în Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, *August Treboniu Laurian ...*, p. 278.
- ²⁴ *Ibidem*, p. 280.
- ²⁵ A. T. Laurian, „Cuvânt scolastic [...] la începutul anului scolastic 1846, septembrie, Biblioteca Academiei Române, mss. rom., nr. 4401, fila 253 v., *apud* Gheorghe Epure, „August Treboniu Laurian”, în *Istoria filosofiei românești*, vol. I, București, Editura Academiei R.S.R., 1972, p. 290.
- ²⁶ *Ibidem*, fila 249 v și fila 253 v.
- ²⁷ August Treboniu Laurian, „Discurs la deschiderea cursului de filosofie”, în Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, *August Treboniu Laurian ...*, p. 281.
- ²⁸ *Ibidem*, p. 282.
- ²⁹ *Ibidem*.
- ³⁰ A. T. Laurian, „Cuvânt academic”, București, 1845, p. 11, *apud* Gheorghe Epure, „August Treboniu Laurian”, p. 290, subl. m.
- ³¹ Gh. Al. Cazan, *Istoria filosofiei românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1984, p. 114.
- ³² Gheorghe Epure, „August Treboniu Laurian”, p. 280.
- ³³ Ion Zalomit, *Principiile și meritele filosofiei lui Kant*, p. 40.
- ³⁴ *Ibidem*, p. 41.
- ³⁵ *Ibidem*, pp. 40–41.
- ³⁶ *Ibidem*, p. 41.
- ³⁷ *Ibidem*, p. 42.
- ³⁸ *Ibidem*.
- ³⁹ *Ibidem*.
- ⁴⁰ *Ibidem*.
- ⁴¹ *Ibidem*, p. 43.
- ⁴² Vezi Dumitru Isac, „Prezența kantiană în filosofia românească”, în Ion Zalomit, *Principiile și meritele filosofiei lui Kant*, p. 201. Vezi și Constantin Stroe, *Rostiri etice în filosofia românească*, II, pp. 110–111.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Adamescu, Gheorghe, *Primii profesori de filosofie ai școlii de la Sf. Sava. Conferință ținută la Liceul Sf. Sava în ziua de 5 decembrie 1926 cu prilejul serbării patronului*, extras din *Revista Generală a Învățământului*, București, Tipografia Ion C. Văcărescu, 1927.
- Cazan, Gh. Al., *Istoria filosofiei românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1984.
- Epure, Gheorghe, „August Treboniu Laurian”, în *Istoria filosofiei românești*, vol. I, București, Editura Academiei R.S.R., 1972.
- Isac, Dumitru, „Prezența kantiană în filosofia românească”, în Ion Zalomit, *Principiile și meritele filosofiei lui Kant*, traducere din limba franceză de Maria Michiduță, ed. critică, text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Adrian Michiduță, Craiova, Editura Sim Art, 2008.
- Micu, C., „Influența lui Kant asupra filosofiei românești”, în Ion Zalomit, *Principiile și meritele filosofiei lui Kant*, traducere din limba franceză de Maria Michiduță, ed. critică, text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Adrian Michiduță, Craiova, Editura Sim Art, 2008.
- Poalelungi, Gheorghe, „Filosofia românească și influența germană”, în Ion Zalomit, *Principiile și meritele filosofiei lui Kant*, în Ion Zalomit, *Principiile și meritele filosofiei lui Kant*, traducere din limba franceză de Maria Michiduță, ed. critică, text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Adrian Michiduță, Craiova, Editura Sim Art, 2008.
- Popescu Teiușan, Ilie; Vasile Netea, *August Treboniu Laurian. Viața și activitatea, Anexă*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970.

- Poteca, Eufrosin, „Cuvântare la deschiderea Lecțiilor de Filozofie de la Școala «Sfântul Sava»”, în Eufrosin Poteca, *Scrieri filosofice*, ed. critică, text stabilit, studiu introductiv, note și bibliografie de Adrian Michiduță, Craiova, Editura Aiud Printed, 2008, pp. 134–135.
- Rădulescu-Motru, C., „Învățământul filosofic în România”, *Convorbiri literare*, an 64, nr. 1, ianuarie 1931.
- Vulcănescu, Mircea, *Pentru o nouă spiritualitate filosofică. Dimensiunea românească a existenței*, vol. I, Cuvânt înainte de C. Noica, București, Editura Eminescu, 1996.
- Zalomit, Ion, *Principiile și meritele filosofiei lui Kant*, traducere din limba franceză de Maria Michiduță, ed. critică, text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Adrian Michiduță, Craiova, Editura Sim Art, 2008.